

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 15

Рівне – 2009

Збірник наукових праць “Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії”
Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету . Випуск 15 . –
Рівне : Рівненський державний гуманітарний університет , 2009 . – 311 с .

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук, ректор Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне).

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Члени редколегії:

Жилюк Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог).

Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ).

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський).

Стоколос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці).

Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ).

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне);

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України часопис „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії” визнано фаховим виданням у галузі історичних наук

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 5 від 26 грудня 2008 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2009

2. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця 1919 - 1939. - К., 1999. - С. 103.
3. Сладек З. Русская й украинская эмиграция в Чехословакии // Советское славяноведение. - 1991. - №6. - С.25-36.
4. ЦДАВО України. Ф. 3859, оп. 3, од. 9.
5. Статут УВУ. 23 червня 1923 р. // ЦДАЖР України. Ф. 3859, оп. 3, од. 1.
6. Ярош В., Сулима М. Українці в Берліні 1918 - 1945. - Торонто, 1996. - С.81,82.
7. Український науковий інститут у Берліні // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. - Париж - Нью - Йорк, 1980. - Т.9. - С.3334.
8. Замойски Я. Отношение „белой” русской эмиграции к украинским вопросам (1919-1939) // Славяноведение. - 1993. - №4. - С.39-47.
9. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Ч. 1. - Прага, 1942. - С.212.
10. Український науковий інститут у Берліні // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. - Париж - Нью - Йорк, 1980. - Т.9. - С.3334.
11. Мірчук І. Історія української культури. - Мюнхен - Львів, 1994. - С.315.
12. Український академічний університет в Празі // І.ЩІА України у м. Львів. Ф. 309, оп. 1, од. 86, арк. 1-8.
13. ЦДАВО України. Ф. 3956, оп. 2, од. 46, арк. 25.

УДК 329.4 (477.8)

М.Гон

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ І ЄВРЕЇ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Досліджуючи проблему „український націоналізм і євреї”, слід врахувати, що на відміну від т.зв. державних націоналізмів, які здебільшого прагнуть асимілювати національні меншини або ж включити їх до складу політичної нації як рівноправних суб’єктів, першочерговим завданням для більшості націоналізмів меншин є збереження своєї самобутності [25, 117]. Враховуючи втрату українцями з падінням Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) статусу титульної нації, їхній націоналізм став ідейно-політичною доктриною національної меншини. Він принципово відрізняється від націоналізмів титульних націй, оскільки здебільшого є реакцією на політику дискримінації.

Оскільки ЗУНР проіснувала нетривалий час однозначно встановити ознаки українського державного націоналізму проблематично. Його компоненти можуть бути визначені шляхом аналізу законодавства й дій центральної влади в сфері національних відносин.

Правове поле республіки створило передумови для реалізації принципу громадянського рівноправ’я: „Національні меншини нашої держави мають користуватись горожанськими (громадянськими – М.Г.) і політичними правами, - стверджувалося в програмній заяві Державного секретаріату початку січня 1919 р., - нарівні з горожанами української національності...” [16, 145]. Ця декларація втілена в суспільну практику законом про вибори в Західній області УНР (ЗОУНР), яким національним меншинам гарантовано квоти в її законодавчому органі.

Політика ЗУНР щодо єврейського питання формувалася в руслі декларації Української національної ради (УНРади) від 19 жовтня 1918 р., коли, проголошуючи утворення української держави, вона заявила про визнання євреїв окремою нацією та прав національних меншин на національно-культурну автономію, їхнє представництво в уряді [1, 791-792]. Значимими для визначення ознак українського державного націоналізму є й констатація ухвали УНРади від 18 листопада 1918 р. про створення інституту державних секретарів для польських, єврейських і німецьких справ, реалізація перших заходів, спрямованих на впровадження в життя декларації про національно-культурну автономію. Відтак у середині лютого 1919 р., за євреями, як і іншими національними меншинами в ЗУНР, визнано право на шкільництво рідною мовою, її використання у зносинах з державною владою. Постановою Державного секретаріату освіти і віросповідань від 26 березня 1919 р. надано дозвіл на вивчення у середніх навчальних закладах єврейської мови та історії [22, 51-52].

Названі законодавчі акти й заходи уряду ЗУНР промовисті. Вони дають підстави вважати наріжними компонентами українського державного націоналізму принципи недискримінації за національною та релігійною ознаками, врахування інтересів національних меншин, відмову від їхньої асиміляції та, що особливо значимо для багатонаціональної країни, готовність включити останні до складу української політичної нації.

Водночас, будучи продуктом інтелектуальної реакції на суспільні реалії, в яких перебуває спільнота, український державний націоналізм продемонстрував рефлексію готовності задовольнити соціально-економічні інтереси титульної нації коштом національних меншин. Ця тенденція простежується в протегуванні центром українським кооперативам та запровадженні обмежень на вільну комерційну діяльність. Така політика зашкодила єврейському бізнесу, призвела до стрімкого падіння рівня життя євреїв Східної Галичини [26, 254, 258-263].

Таким чином, українському державному націоналізму властиві дві визначальні риси: толерантність, а водночас ставка на забезпечення переваг титульній нації в соціально-економічній сфері. Спроба реалізації останніх здійснювалася, безсумнівно, з метою подолання бідності українців і трактувалася, очевидно, своєрідним актом справедливої сатисфакції за зазнані ними раніше кривди.

Після інкорпорації західноукраїнських земель Польщею єврейське питання набуло для українців нового звучання. Передусім тому, що євреї не виявляли готовності підтримати вимоги останніх. Це й стало однією з причин виникнення єврейської візії в ідеології та практиці українського націоналізму. Констатуючи це, мусимо врахувати, що націоналізм українців не був монолітним (у його лоні існували дві течії – демократична та

радикальна [14, 70]), а їхні партії торкалися єврейського питання в програмах чи іншого роду документах українською мовою [17, 237]. Тому й не дивно, що дописувач газети „Діло” трактував його своєрідною екзотикою для партійних сил, зокрема Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) [10, 2].

Першочерговий фактор, який визначав критерії ставлення представників як демократичної, так і радикальної течії українського націоналізму до будь-якої з націй, - їхня позиція в питанні перспективи відродження української національної держави. Стосовно євреїв, то така тенденція визначилася, здається, у 1922 р., коли вони, всупереч позиції українців Галичини, взяли участь у виборах до сейму і сенату Польщі. Відтоді вони гостро критикували політичний курс євреїв, який часто оцінювали як політику „святого егоїзму” [7, 1].

У таких міркуваннях – негативна оцінка інтеграційного курсу євреїв, а також формування параметрів взаємин двох націй головним чином у Східній Галичині – криється, на наш погляд, особливість конструювання позиції українських націоналістів до євреїв протягом 1920-х рр. Ця тенденція усталилася в 1924-1926 рр. – результат т.зв. штайгеріади [3, 38-44], укладення представниками єврейської парламентської фракції влітку 1925 р. „угоди” з польським урядом, якою вони зобов'язалися підтримувати інтереси Польщі [23, 78].

У цей час, на наш погляд, як і до початку 1930-х рр., політичні сили, що поступово приймали ідеологію інтегрального націоналізму, суттєвого впливу на українсько-єврейські взаємини не справляли. Лише з початку останнього передвоєнного десятиліття своє авторство в означенні проблеми „євреї і український націоналізм” внесли Організація українських націоналістів (ОУН), згодом – Фронт національної єдності (ФНЄ) й менш впливові організації типу Український національний козацький рух.

Тим часом лідерство у формуванні позиції українців щодо євреїв у другій половині 1920-х рр. належало УНДО. Як свідчить його партійна преса, головним питанням, яке привертало увагу українців у середині 1920-х рр., було усталення серед лідерів Сіоністської партії Галичини курсу на досягнення консенсусу з урядом. Укладення польсько-єврейської „угоди” (4 липня 1925 р.) шокувало українську громадськість. Її представники в сеймі оцінили дії єврейських політиків як такі, що не відповідають критеріям захисту інтересів нації, зайняття ними ворожої стосовно українців позиції [8, 4]. Реакція такого роду на ситуативний польсько-єврейський консенсус („угода” провалилася після кількох місяців після її укладення) засвідчила, що формування позиції українського націоналізму до євреїв у першій половині 1920-х рр. відбувалося здебільшого внаслідок функціонування т.зв. протидіючого процесу. Інакше кажучи в такий спосіб, коли ініціативи/дії однієї з націй, що суперечили інтересам іншої, зумовлювала відповідну реакцію останньої. Таким чином, маючи захисний характер, український націоналізм у той час репрезентував політику не наступу, превентивних дій, а швидше навпаки – визначав ставлення до євреїв залежно від дій їхніх провідних політиків у питаннях, які безпосередньо чи опосередковано стосувалися інтересів української нації. „Угода”, що була сприйнята як підтримка євреями політики польської великодержавності [9, 2], дала імпульс появі нової тенденції у взаєминах двох націй: приблизно з початку другої половини 1920-х рр. спостерігається поступове формування наступального характеру українського націоналізму в ставленні до євреїв. Його захисна прикмета не зникла, але з часом поєдналася з стратегією превентивних ініціатив.

Нові тенденції в ставленні представників українського націоналізму до євреїв чітко означилися в 1930-х рр. Відтепер безпосереднім суб'єктом, який впливав на формування ставлення українських державників до євреїв, стала ОУН, а згодом і інші праворадикальні сили. Жодна з них не вбачала в цій національній меншині свого головного супротивника. Ним, безперечно, сприймалися ті держави, які розчленували Україну. Євреї ж зазвичай розглядалися партіями правого крила українського національного табору як сила, що сприяла поразці українських визвольних змагань. Це перший і, безперечно, найважливіший критерій, за яким ОУН та інші інтегральні націоналісти, як, зрештою, й інші українські партії, визначали своє ставлення до них.

Твердження про цю національну меншину як супротивника української державності стало стрижнем ідеології праворадикалів в єврейському питанні. Інше важливе його положення – обвинувачення євреїв в огульних симпатіях до комуністичної ідеології. На тлі трагедії Голодомору такі докори усталювалися не тільки в середовищі правих, але й центристських сил. Вони ґрунтувалися на висновку про активну участь євреїв у радянському партійному і державному керівництві, на яке українська суспільно-політична думка й поклала відповідальність за геноцид титульної нації УСРР.

На тлі таких висновків ОУН, як і інші організації праворадикалів, скажімо, ФНЄ, питання про налагодження політичного партнерства з євреями навіть не розглядали. Дещо іншою була позиція українських національно-демократичних сил. Виходячи з того, що рівень і масштаб дискримінації євреїв у Польщі не йшов у порівняння зі становищем інших національних меншин, їх лідери усвідомлювали: „...жидам залежить на співпраці, а бодай перемир'ї з нами, як з народом, що належить до автохтонного, політично скристалізованого елемента в державі” [12, 2]. В червні 1937 р. частина лібералів чи не вперше після кризи взаємин українців і євреїв 1932-1933 рр. виявила готовність до політичного партнерства з ними [12, 2].

Серйозною перешкодою на шляху налагодження співпраці двох дискримінованих у Польщі національних меншин виявилася орієнтація частини українських політичних сил на Німеччину. До того ж, серед частини української громадськості в Польщі поступово популяризувалися антидемократичні ідеали. „Скільки ж усяких Муссолініят і Гітлеренят наплодилось у нас під впливом лектури Донцова!..” – бідкалися в другій половині 1930-х рр. її політичні противники [18, 28].

Орієнтація частини українських партій на Німеччину актуалізує проблему дилеми (не)переїняття українським націоналізмом ідеології расизму й антисемітизму. В цьому питанні сучасна українська історіографія презентує дві позиції. Перша й найпоширеніша: расизм, який став однією з визначальних відмінностей нацизму від фашизму, не був притаманний українським політичним силам [24, 88]. Друга позиція полягає в тому, що, згідно міркуванням О.Зайцева, „Союз із нацистами сприяв проникненню в ідеологію ОУН елементів расизму і антисемітизму” [15, 106].

Хоча симптоми проницької орієнтації властиві не тільки тим політичним силам, які сповідували ідеологію інтегрального націоналізму, але й частині демократичних сил, останні дистанціювалися від тих методів поборювання євреїв, які застосовувалися в нацистській Німеччині. „Ми далекі від гітлерівських метод поборювання жидів...” [10, 2] – декларувало свою позицію авторитетне в Західній Україні УНДО.

Розмірковуючи над питанням радикалізму в ставленні представників українського націоналізму до євреїв, вважаємо за доцільне зосередити увагу на ОУН – силі, діяльність якої суттєво загострила українсько-єврейські взаємини в 1930-х рр. Необхідність цього зумовлена тим, що „у відношенні до жидів була в нас, - стверджував М.Гомін, - виразно проведена зобов'язуюча засада..., що ми ставимося до них крайньо негативно, але не беремо участі в жодних погромах” [5, 124]. Проте, додає він, „все ж таки були деякі випадки, що політично не вироблені українські елементи дали себе втягнути до участі у погромницькій акції” [5, 124].

Констатуючи неоднозначність висновків у питанні ставлення представників українського інтегрального націоналізму до євреїв, зауважимо, що їхні речники, як і представники центристських сил, зазвичай демонстрували повагу до сіонізму. Це очевидно пояснюється двома причинами. Передусім тим, що його мета – створення національної держави, аналогічна тій, яку сповідували українські націоналісти. Разом з тим приблизно з кінця 1920-х рр. у причинах поважливого ставлення до єврейського національного руху простежується новий мотиваційний аргумент: досягнення в такий спосіб зменшення чисельності євреїв на українських землях. Ідея еміграціонізму поступово перетворилася в своєрідну платформу, яку поділяли як праві [2, 37], так і частина центристів (зокрема, УНДО) [11, 2].

Ще одна площина, в якій формувалося ставлення двох течій українського націоналізму до євреїв, - економічна. Причина цього криється не тільки в боротьбі за виживання в умовах світової економічної кризи 1929-1933 рр., але й прагненні українців до соціальної структуризації. Вони хотіли оволодіти т.зв. міськими професіями, що трактувалося одним з оптимальних шляхів подолання кардинальної проблеми села – мало- і безземелля. Таку позицію обстоював, скажімо, ФНС та УНДО [21, 32; 12, 2].

Завдання економічної конкуренції з євреями реалізовувалося як у містах, так і в селах. Інколи (як, напр., улітку 1936 р. на Волині [19, 4; 20, 1]), задля досягнення перемоги в суперництві з євреями, ОУН використовувало підпали. Вони, як і антиєврейські виступи 1933 р. у Галичині, спонукають до постановки питання про методи, які застосовувалися українськими націоналістами щодо євреїв.

Поодинокі з них стали жертвами актів політичного насильства українців. Серед убитих членами ОУН І.Фіш [6, 167] та С.Фіндер. Останнього, напр., вбито 3 січня 1939 р. за свідчення в судовому процесі проти учасників демонстрації української молоді в Стрию [4, 145].

Таким чином, політичне насильство доповнює спектр методів, які використовувалися праворадикалами в час розгортання українсько-єврейського конфлікту. Вони включають перманентний і, вочевидь, надзвичайно потужний психологічний тиск, нагнітання атмосфери соціальної обструкції, а подекуди й антиєврейських настроїв загалом. Не обійшлося й без випадків безпосереднього застосування фізичного терору. Проте відомі факти використання політичного насилля стосовно євреїв, як і традиційні методи тиску на них, дають підстави стверджувати: типовою межею радикалізму ОУН та інших партій правого крила в ставленні до євреїв слід вважати нищення власності (підпали). Загальну ж атмосферу українсько-єврейської взаємодії тих років авторитетний часопис „Діло” визначав у наступних параметрах: „На етнографічній терені Галичини не було ніколи масових антижидівських погромів і не було теж ніколи української зорганізованої виразно протижидівської стихії. Були справді в деяких місцевостях спорадичні випадки протижидівських виступів поодиноких одиниць, найчастіше у формі биття шиб...” [13, 3-4].

Отже, в перші роки після краху імперії націоналізм українців еволюціонував, що зумовлено самим фактом зміни їхнього статусу. Упродовж часу існування ЗУНР йому властива ліберальність. Вона поєдналася з елементами створення режиму сприяння титульній нації, що, враховуючи тривалий попередній період бездержавності українців, є цілком природним.

Єврейська візія в українському націоналізмі формується як ідеологічна рефлексія настроїв національної меншини після падіння ЗУНР. Вона постає як реакція на політичний курс євреїв у нових суспільно-політичних реаліях, що характеризуються не тільки втратою державності, але й дискримінацією українців у Польщі. Виникнувши як захисний за своїм еством, їхній націоналізм відносно швидко набув якостей наступального й превентивного. Вони – відбиття громадсько-політичних оцінок на інтеграційний курс євреїв та їхню політичну лояльність до Другої Речі Посполитої.

Конструювання ставлення до євреїв у такий спосіб змінюється в 1930-х рр. Оцінка суспільно-політичних процесів в УСРР, зокрема – спричинений Голодомором психологічний шок західних українців призводить до визначення їхнім націоналізмом ролі євреїв у долі українців поза тим географічним ареалом, де він безпосередньо розвивався. Водночас на тлі Великої депресії остаточно кристалізується ідея соціальної структуризації українців, яка визначає позиції євреїв у економіці краю як такі, що перешкоджають реалізації цього завдання. На тональності частини партійних видань українців в 1930-х рр. віддзеркалюється тенденція зростання антисемітизму в Європі. Різні ж методи, які застосовувалися в конкуренції/боротьбі з євреями, стають одним з чинників, що усталюють розмежування між демократичною та радикальною течіями українського націоналізму.

Джерела та література

1. Велика історія України від найдавніших часів до 1923 року. Злагодив М.Голубець. – Львів: Видавництво І.Тиктора, 1935. – 864 с.
2. В'ятрович В. Ставлення ОУН до євреїв: формування позиції на тлі катастрофи. – Львів: Видавництво „МС”, 2006. – 144 с.
3. Гон М. Справа С.Штайгера в контексті українсько-єврейських взаємин у Галичині (середина 1920-х рр.) // Єврейська історія та культура в Україні. Матеріали конференції. Київ, 21-22 серпня 1995 р.– К., 1996. – С. 38-44.

4. Державний архів Івано-Франківської області, ф. 68, оп. 2, спр. 518.
5. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО), ф. Р-30, оп. 2, спр. 3.
6. ДАРО, ф. 33, оп. 4, спр. 97.
7. Діло. – 1922, 10 червня.
8. Діло. – 1925, 5 липня.
9. Діло. – 1925, 7 липня.
10. Діло. – 1936, 23 січня.
11. Діло. – 1936, 19 вересня.
12. Діло. – 1937, 24 червня.
13. Діло. – 1937, 3 липня.
14. Зайцев О. Націоналізм і національна демократія: витоки конфлікту (1920-1930-і рр.) // Сучасність. 1994. – № 2. – С. 70-76.
15. Зайцев О. Український націоналізм і фашизм (1920-30-ті роки) // Українські варіанти. – 1998. - № 1. – С. 102-109.
16. Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: В 5-ти т. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – Т. 2. – 712 с.
17. Крумгольц Л. Єврейське питання в світлі української політичної opinii. Інтерв'ю “Нового Дзєнника” з провідниками українських політичних угруповань // Діялоги. – 1988. – Ч. 19-20. – С. 237-243.
18. Левинський В. Идеолог фашизму. Замітки до идеології Дмитра Донцова. – Львів, 1936. – 38 с.
19. Нова доба. – 1936, 9 серпня.
20. Нова доба. – 1936, 16 серпня.
21. Перемога. Идеологічний журнал ФНС. – 1936. – № 3.
22. Погребинська І., Гон М. Євреї в Західноукраїнській Народній Республіці (до проблеми українсько-єврейських взаємин). – К., 1997. – 84 с.
23. Редліх Ш. Єврейсько-українські стосунки в міжвоєнній Польщі у висвітленні української преси // Сучасність. – 1992. - №8. – С. 76-88.
24. Феллер М. Пошуки, спогади, роздуми єврея, який пам'ятає своїх дідів, про українсько-єврейські взаємини, особливо про нелюдське і людяне в них. – Дрогобич: Видавнича фірма „Відродження”, 1998. – 376 с.
25. Ян Э. Государственное и этническое понимание нации: противоречия и сходство // Политические исследования. – 2000. - №1. – С. 114-123.
26. Gelber N.M. The national autonomy of Eastern-Galician Jewry in the West-Ukrainian Repablik, 1918-1919 // A History of Polish Jewry during the revival of Poland. – New-York, 1990. – Pp. 244-296.

УДК 281.9 (477.82)

О.Альошина

ДІЯЛЬНІСТЬ АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО

Однією із важливих подій в процесі українізації Православної церкви в міжвоєнній Польщі став Луцький церковний з'їзд, який відбувся 5-6 червня 1927 р. Велику організаційну роботу з його скликання і проведення здійснила група української інтелігенції, зокрема А.Річинський, відомий громадський діяч із Володимира-Волинського. Метою з'їзду було виявлення життєвих духовно-релігійних потреб православного українського населення, яке проживало на землях Речі Посполитої, та ухвала відповідної програми.

Луцький церковний з'їзд завершив свою роботу обранням Українського Церковного Виконавчого Комітету, який мав впроваджувати у життя його ухвали та скликати в разі необхідності новий церковний з'їзд.

Резолюції з'їзду відзначили: «Український Церковно-Православний з'їзд констатує повне безладдя й занепад у церковно-громадським життю Прав. Церкви в Польщі – як у внутрішньому її укладі, так і в зовнішніх відносинах. З'їзд вимагає негайної і радикальної направи того стану, і зі свого боку обирає Церковний Комітет, яко виконавчий орган з'їзду...» [9, 19]. До Комітету увійшли представники усіх повітів. Його завданням було: 1) представити владі духовній та цивільній всі постанови з'їзду та висловлені на ньому побажання українського населення; 2) чинити надалі усі можливі намагання і заходи для здійснення постанов з'їзду та оздоровлення церковно-громадського життя.

У відповідь на роботу Луцького церковного з'їзду, який був проведений, незважаючи на заборону Синоду Православної церкви, 16-17 червня 1927 року, у Почаєвській лаврі відбулося зібрання повітових протоієреїв Волинської єпархії, в роботі котрого взяв участь митрополит Діонісій та діячі Російсько Народного Об'єднання. На ньому були гостро засуджені рішення Луцького з'їзду [3, арк. 7]. Було ухвалено звернутися до уряду з проханням заборонити діяльність вибраного комітету. Зваживши всі обставини, митрополит Діонісій не прийняв такої радикальної антиукраїнської позиції. 16 липня 1927 року відбулася його зустріч з групою українських діячів, на якій обговорювалися зловбоденні питання церковного життя. Він заявив, що чутки про його недобррозуміле ставлення до українців не відповідають дійсності і що Вища Церковна Влада знайде засоби порозумітися з побожними українцями, сприятиме запровадженню у життя всього необхідного для віруючих українців і добра церкви [4, 19].

Після обох з'їздів почалися посилені агітації з обох боків, що ще більше загострило суперечки між духовенством і вірними та ворожнечу між двома таборами. Але митр. Діонісій не міг прийняти жодних рішень, як також не міг змиритись і з самим фактом проведення "з'їзду православних мирян-українців в церковних справах", що був з канонічного боку в Церкві незаконним і загрожував розколом. Митр. Діонісій бачив у ньому "церковну політику" польського уряду, метою якого було послабити Православну Церкву в Польщі та ізолювати її Єпископат від більшості православного населення.

З М І С Т

Розділ 1. **ІСТОРІЯ УКРАЇНИ**

<i>Д.Вирський</i> УКРАЇНА В ПЕРШИХ „ПОЛОНІЯХ” (країнознавчі видання Я.А.Красінського та М.Кромера про українські землі)	3
<i>І.Вівсяна</i> ФОРМУВАННЯ ІДЕЇ «УКРАЇНСЬКОГО П’ЄМОНТУ» У ВІТЧИЗНЯНІЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)	8
<i>Л.Шугасва</i> В ПОШУКАХ ІСТИННОГО ПРАВОСЛАВ’Я: КІНДРАТ МАЛЬОВАНИЙ	13
<i>А.Киридон</i> МЕНТАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: «ЗСУВ ПАРАДИГМ» В УМОВАХ УТВЕРДЖЕННЯ ТОТАЛІТАРИЗМУ	16
<i>С.Шевченко</i> ДІЯЛЬНІСТЬ АМЕРИКАНСЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ДОПОМОГИ В ОДЕСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ	22
<i>В.Півоварчук</i> ЄВРОПЕЙСЬКІ ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНІ ЦЕНТРИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД	25
<i>М.Гон</i> УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ І ЄВРЕЇ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД	28
<i>О.Альошина</i> ДІЯЛЬНІСТЬ АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО	31
<i>О.Гуменюк</i> СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РАДЯНІЗАЦІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	34
<i>Т.Карпукіна</i> ЗАКЕРЗОННЯ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ВІЙНИ (1939-1941 РР.)	40
<i>Л.Заглинська, І.Бондар</i> ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД (1945-1953 РОКИ)	44
<i>Л.Паніна</i> РОСІЙСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА НА ЖИТОМИРЩИНІ У 50-80-х рр. ХХ ст.	50
<i>О.Лицук</i> ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ АВТОКЕФАЛЬНИМ ЗМАГАННЯМ В УКРАЇНІ З БОКУ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ (1990-1992 РР.)	53
<i>О.Ворон</i> РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА У КОНТЕКСТІ ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ	58
<i>Ю. Вільховий</i> РОЗВИТОК ЦЕРКВИ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТІЯН-БАПТИСТІВ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	61
<i>А. Гуз</i> ПОЛІТИКА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ШКІЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ (КІНЕЦЬ ХХ СТ. – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)	65
<i>В.Васюк</i> БАЗОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ Й ЕВОЛЮЦІЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН	69
<i>О.Коржик</i> ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ТА ФУНКЦІЇ ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ УКРАЇНИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА	72

Розділ 2. **ІСТОРІЯ ВОЛИНІ. КРАЄЗНАВСТВО**

<i>С. Прокопчук</i> БЕРЕТЕЦЬКА БИТВА 1651 РОКУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ХVІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	76
<i>Н.Мельничук</i> ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДІЖНОГО ГІМНАСТИЧНОГО ТОВАРИСТВА „СОКОЛ”	83
<i>Б.Бойко</i> ПОЧАТКОВА ОСВІТА НА ВОЛИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.	85

<i>О.Шмид</i> ЧЕСЬКА КОЛОНІЗАЦІЯ ВОЛИНИ У 60-70-Х РР. ХІХ СТ.	88
<i>І.Мілясевич</i> НАРОДНІ БІБЛІОТЕКИ ВОЛИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	93
<i>Г.Капустін</i> ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БРАТСТВ НА ВОЛИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	98
<i>О.Дем'янюк</i> СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ НА ВОЛИНИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКИХ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ НАВЕСНІ 1917 РОКУ	102
<i>В.Панасюк</i> УКРАЇНСЬКА ШКІЛЬНА СПРАВА НА ВОЛИНИ У 1920–1939 РОКАХ: ЕТНОПОЛІТИЧНІ ЗАСАДИ	107
<i>Ю.Крамар</i> ПОЛІТИКА ВОЄВОДСЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ Г.ЮЗЕВСЬКОГО ЩОДО ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА ВОЛИНИ У 1920-1930-Х РР.	111
<i>В.Борщевич</i> ОБРАЗКИ ПОВСЯКДЕННОСТІ ПРАВОСЛАВНИХ СВЯЩЕНИКІВ ВОЛИНИ 20-30-Х РР. ХХ СТ.	115
<i>Ф. Рябчикова</i> ВИДИ ТА ФОРМИ КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДІВ В ЕТНОГРАФІЧНОМУ ВІДДІЛІ ВОЛИНСЬКОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО МУЗЕЮ	119
(1920 – ПОЧ. 1930-Х РР.) <i>В.Доброчинська</i> РІВНЕНСЬКА УКРАЇНСЬКА ГІМНАЗІЯ (1923–1939)	123
<i>Я.Цецик</i> ПОЧАТОК ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ НА ВОЛИНИ (1925-1928 РР.)	128
<i>В.Ковальчук</i> СТЕПАН КОВАЛЬ ("РУБАШЕНКО") – КОМАНДИР ЗАГОНУ УПА "КОТЛОВИНА" НА ВОЛИНИ	135
<i>О.Ленартович</i> ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИХ СТРУКТУР НА ВОЛИНИ У ПЕРІОД РАДЯНІЗАЦІЇ 1939-1941 РР.	138
<i>Т.Самсонюк</i> ЖІНКИ ЯК ОБ'ЄКТ РЕПРЕСІЙ НКВС НА ВОЛИНИ (1939-1941 РР.)	142
<i>В. Писцьо</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-СУСПІЛЬНІ ЗМІНИ В КОНТЕКСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ НА РІВНЕНЩИНІ	147
<i>А.Жив'юк</i> ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В м.РІВНОМУ В ПОЧАТКОВИЙ ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (сер. 1941 – поч. 1942 рр.): СТОРІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ УРДВ	151
<i>С.Шульга</i> АНТИФАШИСТСЬКИЙ РУХ ВОЛИНСЬКИХ ЧЕХІВ	156
<i>В.Борщевич</i> ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ВОЛИНИ 40-Х – 80-Х РР. ХХ СТ.	159
<i>П.Савчук</i> ОБЛАШТУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З ПОЛЬЩІ І ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	164
<i>Г.Борейко</i> КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ПРОЦЕСИ РІВНЕНЩИНИ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ ДІЙНОСТІ: 50-60 РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ	168

Розділ 3.

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.

ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

<i>В.Ореховський</i> ПОШИРЕННЯ ХРИСТІАНСТВА ТА "ВЕЛИКЕ ПЕРЕСЕЛЕННЯ НАРОДІВ" (IV – VII ст.)	172
<i>Т.Олексієвець</i> ПРАГА X-XIII СТ.: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ МІСТОУТВОРЕННЯ	176
<i>Р.М. Постоловський</i> ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ЧЕСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНО- ДЕМОКРАТИЧНИХ ІДЕЙ І ТРАДИЦІЙ	179
<i>Г. Хлібовська</i> НІМЕЦЬКЕ ПИТАННЯ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ДИПЛОМАТІЇ КІНЦЯ 40-Х – ПОЧАТКУ 70-Х РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ	183

<i>І.Петлюк</i> НАЦІОНАЛЬНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ НАРОДІВ БОСНІЇ І ГЕРЦЕГОВИНИ: ПРОБЛЕМА ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ (1875-1914 РР.)	188
<i>Л.Валух</i> ГЕЛЬГОЛАНДСЬКО-ЗАНЗІБАРСЬКИЙ ДОГОВІР (1890 р.): ПОЛІТИЧНА ОЦІНКА В АНГЛІЇ	191
<i>Н.Плюта</i> СПРАВА ДРЕЙФУСА У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ДИСКУСІЙ У ФРАНЦІЇ	195
<i>Т.Чаркіна</i> ПОГЛЯДИ М.ВЕБЕРА НА ЗАРОДЖЕННЯ КАПІТАЛІЗМУ	198
<i>С.Троян</i> ПЛАНИ СТВОРЕННЯ “МІТТЕЛЬЄВРОПИ” У ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ КІНЦЯ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ ст.	200
<i>Б.Бернадський</i> ДІЯЛЬНІСТЬ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ РОЗВІДОК НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	205
<i>О.Ворон</i> ПРОЦЕС ТВОРЕННЯ СПІЛКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У МІЖВОЄННІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (1918 – 1938 рр.)	211
<i>М.Боровець</i> РЕАКЦІЯ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ НА ПОДІЇ МІОНХЕНСЬКОЇ ЗМОВИ	215
<i>О.Дукмас</i> ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНИЙ КРИТЕРІЙ ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	217
<i>О.В.Іванченко</i> СПІВПРАЦЯ ВИШЕГРАДСЬКИХ ДЕРЖАВ У ГРУПІ В ПЕРІОД З 1991 ПО 1995 РІК	221
<i>І.Мартинчук</i> СЛОВАЦЬКО-УКРАЇНСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У 1993-2000 РР. У КОНТЕКСТІ ВІДНОСИН З РОСІЄЮ	224

Розділ 4.

ПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ ТА ПРОЦЕСИ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ. МЕТОДОЛОГІЯ, ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

<i>Т.Ковальчук</i> ІСТОРІЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ КІНЦЯ ХVІІІ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ІВАНА ФРАНКА	227
<i>С.Грипич, О.Граб</i> КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКЕ ЖИТТЯ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ (ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ)	231
<i>С.Чибирак</i> ПОСТАТЬ ПАВЛА ПЛАТОНОВИЧА ЧУБИНСЬКОГО В РАДЯНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ	237
<i>А.Кукурудза</i> ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ПРАВОСЛАВ'Я НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ 20-Х РР. ХХ СТ.: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	241
<i>В.Чура</i> КОМПАРТИЙНА “ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ” ТА РОЗГОРТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ НАПРИКІНЦІ 80-Х – ПОЧАТКУ 90 РР. ХХ СТ., (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗАГАЛЬНОСОЮЗНИХ І РЕСПУБЛІКАНСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ).....	249
<i>Ю.Олексін</i> МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ РИС ГРОМАДЯНСЬКОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ	253
<i>Л.Шинкаренко</i> РАДЯНСЬКА ТА РОСІЙСЬКА ІСТОРИОГРАФІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ СКЛАДОВИХ НОВОГО КУРСУ Ф.Д. РУЗВЕЛЬБА	259
<i>І.Десятиччук</i> КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОГО РУХУ «ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ» В КОНТЕКСТІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЇЇ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ	261
<i>Г.Новічков</i> ПОПУЛІЗМ У ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ	266
<i>К.Цинк</i> ПРАВА ЛЮДИНИ І РЕПРОДУКЦІЙНЕ КЛОНУВАННЯ ЛЮДСЬКИХ ІСТОТ	270
<i>Є.Єсталь</i> ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПОЛІТИЧНІ СВОБОДИ В АВТОБІОГРАФІЧНИХ НАРИСАХ КОЛИШНІХ ДІЯЧІВ НЕЗАЛЕЖНОГО САМОВРЯДНОГО ОБ'ЄДНАННЯ «СОЛІДАРНІСТЬ»	275
<i>В.Мандрагеля</i> МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА: ІНТЕГРАТИВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ	279

Розділ 5.

МАТЕРІАЛИ П'ЯТОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ, АСПРАНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ „ЕВОЛЮЦІЯ ВІЙСЬКОВОГО МИСТЕЦТВА” ЗА НАУКОВИМ НАПРЯМОМ: „КІННОТА У ВІЙНАХ: ВІД ДАВНИНИ ДО СУЧАСНОСТІ” (РІВНЕ, 27 – 28 ЛИСТОПАДА 2008 р.)

<i>А.Поспелов, В.Шлякин</i> ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ КАВАЛЕРІЇ В СРЕДНЬОВІСЬКОВОМУ ЯПОНІЇ V-XVII ВВ.: ВЗГЛЯД ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІССЛЕДОВАТЕЛІВ	283
<i>Р.Савчук</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ВІЙСЬКОВІ СИЛИ У ДІЯЛЬНОСТІ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIII СТ.	287
<i>А.Харук</i> КОНЦЕПЦІЯ „КАВАЛЕРІЙСЬКОГО ЛІТАКА” ТА СПРОБИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	290
<i>А.Дергачёва</i> КАВАЛЕРІЯ СТРАН ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ НАКАНУНЕ І В ПЕРІОД ВТОРОЇ МИРОВОЇ ВОЙНИ: СОСТАННЯ І РАЗВИТТЯ	293
<i>А.Поспелов</i> КАВАЛЕРІЙСЬКІ І БРОНЕКАВАЛЕРІЙСЬКІ ПОДРАЗДЕЛЕННЯ ВОЕННО-ПОЛІТИЧЕСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ І НЕОФИЦІАЛЬНИХ ГОСУДАРСТВЕННИХ ОБРАЗОВАНИЙ В ВОЕННИХ КОНФЛІКТАХ ПОСЛЕДНЕЇ ЧЕТВЕРТИ XX ВІКА	296

Розділ 6.

РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, РЕФЕРАТИ, ОГЛЯДИ

<i>Б.Савчук, П.Савчук</i> ПРО ІСТОРІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО. (ПРИЩЕПА БОГДАН, ПРИЩЕПА ОЛЕНА. ІСТОРІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ВОЛИНИ: НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК Б.А.Прищеп, О.П.Прищеп. – Рівне: ПП ДМ, 2008. – 352 с.; іл.	299
<i>О.Дем'янюк</i> ВОЛИНСЬКА ПЛАСТОВА МОЛОДЬ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ 20-30-Х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ (Рец.: Візитів Ю.М. Пластовий рух на Волині в міжвоєнний період: Монографія. – Рівне-Львів, 2008. – 180 с.)	301
<i>Р.Давидюк</i> ПУБЛІЦИСТИКА УЛАСА САМЧУКА 1941-1943 РОКІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (Рецензія: Документ доби: публіцистика Уласа Самчука 1941-1943 років / упорядник А.Жив'юк. – Рівне: ВАТ „Рівненська друкарня”, 2008. - 456 с. з іл.)	302
<i>В.М.Шеретюк, П.О.Савчук</i> СПОГАДИ УКРАЇНИКИ (Рецензія.: Білашевич-Кузич Л.І. Сибірська сага. – Косів: писаний камінь, 2008. – 376 с. Упорядник та літературний редактор Галина Білавич.)	303
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	306
ЗМІСТ	308

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 15

Відповідальний за підготовку збірника до видання – С.С. Троян

Комп'ютерна верстка – С.С.Троян, О.Ю.Третяк

Обкладинка – О.Я.Тарасюк

Підписано до друку 25. 03. 2009 р. Папір офсетний. Гарнітура “Times New Roman”.
Наклад 100. Обліково-видавничих аркушів 31,7. Віддруковано засобами оперативної
поліграфії ПП Самборський І.О., вул. Толстого, 3, м. Рівне, Україна, 33028.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне:
РДГУ, 2009. – Випуск 15. – 311 с.